

G.K. Chesterton

H. Thomas van Aquino

De Zwijgende Os

Colofon

Oorspronkelijke titel:

Saint Thomas Aquino. The Dumb Ox
Verschenen in 1933

Over deze uitgave:

H. Thomas van Aquino. De Zwijgende Os
© Stichting De Boog, 2021
Co-uitgave met Uitgeverij Betsaida

Vertaling uit het Engels: Ronald Valk

Tenzij anders aangegeven, zijn de
eindnoten toegevoegd voor deze uitgave.

Afbeelding op de voorkaft:

Luis Cadena, *Santo Tomás de Aquino*, 1882,
Universidad de Cuenca, Ecuador

Correspondentieadressen:

Stichting De Boog	Uitgeverij Betsaida
Herenstraat 41	Papenhulst 4
3512 KB Utrecht	5211 LC 's-Hertogenbosch
info@deboog.nl	info@betsaida.org
www.deboog.nl	www.betsaida.org

ISBN 978-90-6257-125-3 NUR 705

INHOUD

Inleiding.....	11
1.	
Twee bedelmonniken.....	15
2.	
De abt is hem gesmeerd!	53
3.	
De aristotelische revolutie	73
4.	
Mijmeren over de manicheeërs.....	111
5.	
Wie was Thomas van Aquino?.....	141
6.	
Hoe moeten we aankijken tegen de filosofie van Thomas?	171
7.	
De filosofie die blijft	191
8.	
Hoe ging het verder na Thomas van Aquino?.....	219
Noten.....	240

Inleiding

Dit boek wil niet meer zijn dan een populariserende beschrijving van een markante historische figuur, die populairder zou moeten zijn dan hij nu is. De auteur zal zijn doel hebben bereikt als lezers die voorheen nauwelijks van Thomas van Aquino hadden gehoord meer over hem gaan lezen, in boeken die beter zijn dan dit werk. Maar het feit dat de doelstelling van dit boek zo beperkt is – en ook moet zijn – brengt een aantal consequenties met zich mee waarvan de lezer zich wellicht van het begin af aan bewust zal moeten zijn.

Een eerste consequentie is dat dit verhaal wordt verteld aan een publiek dat voor het overgrote deel niet bestaat uit mensen van de geloofsgemeenschap waartoe de heilige Thomas behoorde. Het kan gaan om mensen die dezelfde belangstelling voor hem hebben als ik zou kunnen hebben voor Confucius of Mohammed. Anderzijds moet ik wel duidelijk zijn in wat ik vertel, en die duidelijkheid kan aanstootgevend zijn voor mensen die anders denken dan Thomas, omdat hun gedachtewereld nu eenmaal een andere is dan de zijne. Als ik een levensbeschrijving van Nelson maak die hoofdzakelijk bedoeld is voor niet-Engelsen, dan kan het zijn dat ik veel moeite moet doen om dingen uit te leggen die elke Engelsman weet. Ook kan het zijn dat ik korthedshalve vele details zou moeten weglaten die menig Engelsman interessant zou hebben gevonden. Maar aan de andere kant is het moeilijk om het levensverhaal van Nelson op een levendige en ontroerende manier te vertellen als ik het feit zou

moeten verdoezelen dat hij strijd leverde met de Fransen. Zo ook zou het zinloos zijn om een levensbeschrijving te maken van de heilige Thomas zonder te vermelden dat hij strijd leverde met ketters. Toch kan het vermelden van dit feit afbreuk doen aan de doelstelling van dit boek. Ik kan er alleen maar op hopen – en vertrouwen – dat diegenen die mij een ketter vinden, mij niet al te zwaar zullen vallen als ik uitdrukking geef aan mijn overtuigingen, en al helemaal niet als ik uitdrukking geef aan de overtuigingen van de held van mijn verhaal. Er komt in dit buitengewoon eenvoudige verhaal maar één kwestie aan de orde die in deze zin problemen kan opleveren. Dat is de overtuiging, die ik in dit boek een- of tweemaal heb verwoord, dat de scheuring in de Kerk van de zestiende eeuw eigenlijk een verlate opstand is geweest van het pessimisme uit de dertiende eeuw. Het was een hernieuwd verzet van het puriteinse denken uit de traditie van Augustinus tegen de vrijzinnigheid van de volgelingen van Aristoteles. Ik had dit feit nodig om Thomas van Aquino in zijn historische context te kunnen plaatsen. Maar dit boek als geheel is niet meer dan een ruwe schets van een mens die wordt afgebeeld in een bepaald landschap, en beoogt dus geen landschap te zijn waarin zich allemaal mensen bevinden.

In de tweede plaats moest ik mijn verhaal eenvoudig houden, en daarom kon ik nauwelijks meer zeggen over de filosoof Thomas van Aquino dan dat hij een filosofie had. Ik heb zogezegd alleen maar wat staaltjes van zijn filosofie ten beste gegeven. En recht doen aan zijn theologie – dat was al helemaal niet mogelijk. Een dame die ik ken, nam eens een boek ter hand met geselecteerde passages uit de geschriften van de heilige Thomas, voorzien van commentaar. Vol verwachting begon ze een hoofd-

stuk te lezen met de onschuldig ogende titel: 'Gods enkelvoudigheid'¹. Met een zucht legde ze het boek weer weg en zei: "Als Gods enkelvoudigheid al zo moeilijk is, dan vraag ik me af hoe complex het wordt als het over Gods complexiteit gaat." Het boek dat ze las, was een prima commentaar op Thomas, maar met alle respect die ik daarvoor heb, zou ik toch niet willen dat men mijn boek een momentje inkijkt en vervolgens met een diepe zucht terzijde legt. Mijn uitgangspunt is dat de biografie van Thomas een inleiding is op zijn filosofie, en zijn filosofie een inleiding op zijn theologie, en dat ik de lezer slechts een klein stukje verder kan brengen dan het eerste stadium.

In de derde plaats vond ik het niet nodig om in te gaan op critici die zo nu en dan wanhopig proberen op te vallen door passages uit middeleeuwse teksten over demonen aan te halen, in de hoop dat de moderne lezer zich lam zal schrikken alleen al vanwege het vreemde taalgebruik dat in dergelijke teksten voorkomt. Ik ben ervan uitgegaan dat mensen met enige opvoeding weten dat Thomas van Aquino, evenals al zijn tijdgenoten en al zijn tegenstanders in latere eeuwen, geloofde in het bestaan van demonen en dergelijke. De reden dat ik hierop in dit boek niet ben ingegaan, is eenvoudig: het draagt niet bij aan een duidelijke beeldvorming met betrekking tot Thomas. Over dergelijke kwesties waren protestante en katholieke theologen het roerend met elkaar eens, gedurende al die honderden jaren dat ze aan theologie hebben gedaan. De heilige Thomas viel niet op doordat hij er dergelijke opvattingen op nahield, behalve dan vanwege het feit dat hij daarbij vrij veel mildheid betrachtte. Ik heb zaken als deze niet besproken, niet omdat ik ze wil verbergen maar omdat ze op geen enkele wijze raken aan de

persoonlijkheid van Thomas van Aquino – en hij is de enige persoon met wie ik de lezer via dit boek wil laten kennismaken. Zelfs als ik mij houd aan de beperkingen die ik mijzelf heb opgelegd, kom ik haast ruimte tekort om recht te doen aan deze grote historische figuur.

Twee bedelmonniken

Laat ik alle commentaar vóór zijn en erkennen dat ik hoor bij die mensen die rondstruinen op plaatsen waar zelfs de engelen van de Engelachtige Leraar¹ bang zijn om te komen. Enige tijd geleden heb ik een boekje over Franciscus van Assisi geschreven. Dat had dezelfde dikte en hetzelfde formaat als dit boek. Enige tijd later (ik weet niet wanneer en hoe, en al helemaal niet waarom) beloofde ik om ook een boek te schrijven over Thomas van Aquino, dat even dik of liever gezegd even dun zou worden als het boek over Franciscus. Toen ik deze belofte deed, had ik iets weg van Franciscus, maar dan alleen in die zin dat ik te snel 'ja' zei. Ik had zeker niets weg van Thomas, want het was niet erg logisch om deze belofte te doen. Je kunt namelijk best een schetsmatig portret vervaardigen van Franciscus, maar van Thomas kun je hooguit een plattegrond maken – en dan bedoel ik een plattegrond van een stad met het stratenpatroon van een labyrint. Toch zou je in zekere zin kunnen zeggen dat Thomas zowel in een veel dikker als in een veel dunner boek past dan Franciscus. Wat we echt weten over het leven van Thomas, kun je heel goed kwijt op een paar bladzijden, want hij ging niet kopje onder in een overvloed van anekdotes over zijn persoon en een massa legenden die door het volk werden doorverteld, zoals bij Franciscus het geval was. In het verleden werden hele

bibliotheken gevuld met wat we weten over zijn werk, wat we daarover zouden kúnnen weten, en wat we met enig geluk ooit nog over zijn werk zouden kunnen leren – en in de toekomst zullen er waarschijnlijk nog meer bibliotheken mee worden gevuld dan in het verleden reeds het geval was. Het kan door de beugel om Franciscus weer te geven in een tekening, maar bij Thomas gaat het erom hoe je de tekening inkleurt. Ik behandelde Il Poverello in middeleeuwse stijl, namelijk door hem in een miniatuur weer te geven – heel klein dus. En dat was terecht: het woord *poverello*, ‘arm mannetje’, is immers een verkleinwoord. Mijn ambitie echter om de Zwijgende Os van Sicilië recht te doen via een boek dat is geschreven in de stijl van een artikel voor een populair dagblad, is in feite een poging om diezelfde os in een theekopje te proppen. We moeten er maar op hopen dat het mogelijk is om een samenvatting van zijn biografie te geven in een tijd dat Jan en alleman blijkbaar in staat is om een samenvatting te geven van de geschiedenis of van welk onderwerp dan ook. Alleen is die samenvatting in het geval van Thomas eerder een soort uitdijend heelal. De monnikspij waarin deze enorme bedelmonnik zou passen, heb ik niet in voorraad.

Ik heb gezegd dat het mij alleen maar kan gaan om een samenvattend portret. Dat geldt zowel voor het boekje over Franciscus als voor dit werk over Thomas van Aquino. Maar het contrast tussen beiden is dermate sterk, dat we misschien wel in de lach zouden schieten als we de beide bedelmonniken in hun monnikspij naast elkaar zagen lopen. Zelfs van grote afstand zou het lijken alsof we de gestalten zagen van Don Quichote en Sancho Panza of de Dikke en de Dunne. Franciscus was een mager en lenig mannetje, vel over been en zo flexibel als de pees van een